

Leszek Zygnier

Powstanie styczniowe na Mazowszu północnym : kilka uwag w sprawie dotychczasowych badań i kierunków dalszych poszukiwań badawczych

---

Rocznik Towarzystwa Naukowego Płockiego 5, 85-93

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Powstanie styczniowe na Mazowszu Północnym.

Kilka uwag w sprawie dotychczasowych badań i kierunków dalszych poszukiwań badawczych

Streszczenie: Mimo opublikowania wielu prac i studiów historycznych, nasza wiedza o powstaniu styczniowym na Północnym Mazowszu, choć już dziś znacznie pełniejsza, posiada jeszcze sporo luk i niewiadomych. Zauważalne jest to zwłaszcza w odniesieniu do całościowego opracowania wypadków poprzedzających wybuch powstania, stanu organizacji „czerwonych” i „białych” na Mazowszu Północnym w dniu wybuchu powstania i wreszcie kwestii organizacji powstańczej w terenie. Być może najmniej zauważalne jest to w przypadku Mazowsza Płockiego. Dość bogato przedstawia się również literatura dotycząca bohaterów powstańczych, a zwłaszcza Zygmunta Padlewskiego oraz zapomnianego jeszcze do niedawna innego powstańczego bohatera – Tomasza Kolbego. Sporo wiemy również na temat zaangażowania duchowieństwa diecezji płockiej, a także zakonów z terenu tej diecezji, w sprawę powstania. Warto też zwrócić uwagę na ciekawe studia, które dotyczyły udziału Włochów w powstaniu styczniowym na Północnym Mazowszu czy też udziału ludności żydowskiej. Mniej opracowane jest zagadnienie udziału w powstaniu na Mazowszu wychowanków Polskiej Szkoły Wojskowej w Genui-Cuneo. Powstańcze epizody opisane w monografiach poszczególnych miast Północnego Mazowsza, a także w studiach dotyczących poszczególnych regionów, np. ziemi przasnyskiej, ziemi pułtuskiej, ziemi gostynińskiej czy ziemi zawkrzeńskiej, które ukazały się w ostatnim okresie pozwalają już dzisiaj na pewne bardziej ogólne podsumowanie powstania styczniowego w tej części Mazowsza.

Przy czym wydaje się, że tylko grupowe (zespołowe) badania, podjęte w zakresie aspektów militarnych, społecznych, politycznych, kulturowych i religijnych powstania styczniowego na Mazowszu Północnym, a także wydarzeń poprzedzających wybuch powstania oraz skutków zrywu powstańczego, prowadzone przez różnych specjalistów, ze szczególnym uwzględnieniem prac regionalnych, mogą stać się podstawą nowoczesnej i wyczerpującej syntezy w tym zakresie.

Słowa kluczowe: powstanie styczniowe, stan badań, Mazowsze Północne, rok 1863.

Summary: The article presents the state of research on the January Uprising in Northern Mazovia.

Keywords: the January Uprising, state of research, Northern Mazovia, 1863 year.

Agaton Giller w swojej *Historii powstania narodu polskiego*, wydanej w Paryżu w 1867 r., tak pisał o powstaniu styczniowym: „Powstanie 1863 r. jest wypadkiem najbliższym, zaledwie ubiegłej przeszłości, a już gruba mgła niewiadomości i fałszu zaległa nad nim, jako nad dziejami odległej starożytności (...). W tajemnicy poczęte, tajemniczą ręką kierowane, dotąd przebieg jego w wielu ważniejszych wypadkach jest tajemnicą dla ogromnej większości tych nawet, którzy w nim brali udział”¹. Mimo upływu niemal półtora wieku od tego czasu, opublikowania wielu prac i studiów, nasza wiedza o powstaniu styczniowym na Północnym Mazowszu, choć już dziś znacznie pełniejsza, posiada jeszcze sporo luk i niewiadomych. Zauważalne jest to zwłaszcza w odniesieniu do całościowego opracowania wypadków poprzedzających wybuch powstania (np. manifestacji patriotyczno-religijnych z 1861 r.), stanu organizacji „czerwonych” i „białych” na Mazowszu Północnym w dniu wybuchu powstania (liczebność, siatka organizacyjna, nazwiska dziesiętników, setników) i wreszcie kwestii organizacji powstańczej w terenie. Być może najmniej zauważalne jest to w przypadku Mazowsza Płockiego, gdyż badania i studia wielu historyków i regionalistów znacząco wpłynęły na poszerzenie naszej

---

¹ A. Giller, *Historia powstania narodu polskiego w 1861-1864 r.*, t. 1, Paryż 1867 (wyd. 2), s. 5.

---

wiedzy w tym zakresie². Dość bogato przedstawia się również literatura dotycząca bohaterów powstańczych, a zwłaszcza Zygmunta Padlewskiego³ oraz zapomnianego jeszcze do niedawna innego powstańczego bohatera – Tomasza Kolbego⁴. Dzięki badaniom

---

² E. Halicz, *Województwo płockie w powstaniu styczniowym*, w: 1962. *Rok Ziemi Mazowieckiej*, Płock 1962; Cz. Gąska, *Powstanie styczniowe w powiecie płockim. Charakterystyka materiałów*, „Notatki Płockie” 1969, nr 1, s. 26-29; J. Szczepański, *Spółczesność Mazowsza Płockiego w czasie Powstania styczniowego*, „Notatki Płockie” 1983, nr 1, s. 20-27; M.M. Grzybowski, *Powstanie styczniowe w świetle dokumentów*, Płock 1988; B. Konarska-Pabiniak, *Bohaterstwo i zaprzaństwo. Płocczanie w okresie powstania styczniowego*, „Notatki Płockie” 2001, nr 2, s. 3-8; B. Konarska-Pabiniak, *Kobiety Mazowsza w powstaniu 1863 r.*, „Notatki Płockie” 2003, nr 1, s. 18-22; E. Popiołek, *Poszli nasi w bój bez broni... Powstanie styczniowe w Płockiem*, Płock 2003.

³ M. Złotorzycka, *Z korespondencji Z. Padlewskiego*, „Przegląd Historyczny”, 1954, z. 4, s. 741-760; J. Wańkiewicz, *Zygmunt Padlewski*, „Notatki Płockie” 1956, nr 2, s. 16-17; K. Dunin-Wąsowicz, *O powstańczym generale. Życie i walka Zygmunta Padlewskiego*, Warszawa 1960; Z. Ćwiek, *Przywódcy powstania styczniowego*, Warszawa 1963, s. 131-139; S. Kostanecki, *Powstańczy naczelnik województwa płockiego. W setną rocznicę śmierci Zygmunta Padlewskiego*, „Notatki Płockie” 1963, nr 25, s. 1-9; R. Juszkiewicz, *Kampania Z. Padlewskiego w Mławskim*, „5 Rzek” 1963, nr 1, s. 5-8; S. Chrzanowski, *Jeszcze w sprawie uwolnienia Zygmunta Padlewskiego z płockiego więzienia*, „Notatki Płockie” 1963, nr 26, s. 33; S. Kostanecki, *Legenda czy fakt? O próbie uwolnienia Zygmunta Padlewskiego z więzienia płockiego*, „Notatki Płockie” 1964, nr 1-2, s. 47-48; E. Halicz, *Zeznania Zygmunta Padlewskiego w Komisji Wojenno-Polowego Sądu Oddziału Płockiego*, „Notatki Płockie” 1965, nr 3-4, s. 36-39; W. Karbowski, *Zygmunt Padlewski (1835-1863)*, Warszawa 1969; D. Chyczewska, *Miejsce stracenia Zygmunta Padlewskiego powstańczego generała z roku 1863*, „Notatki Płockie” 1977, nr 1, s. 37-40; T. Oracki, *Leksykon sławnych Mazowszan*, Ciechanów 1977, s. 148-149; S. Kieniewicz, *Padlewski Zygmunt*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 811-812; M.M. Grzybowski, *Ostatnie chwile generała Zygmunta Padlewskiego*, „Notatki Płockie” 1982, nr 2-3, s. 29-31; A. Mosiądz-Nowicka, *Dowódcy powstania styczniowego na Kurpiowszczyźnie*, w: *120 rocznica powstania styczniowego na ziemiach województwa ostrołęckiego 1862-1863*, red. L. Ratajczak, Warszawa 1984, s. 26-33; M. Krajewski, *Słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej (do 1945 r.)*, Lipno 1992, s. 251-253; M.M. Grzybowski, *Generał Zygmunt Padlewski (1836-1863)*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1998, nr 4, s. 32-46; A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan. Słownik biograficzny*, Płock 2002, s. 453-454.

⁴ A. Kielak, *Tomasz Kolbe*, „5 Rzek” 1959, nr 2, s. 6; T. Oracki, *Leksykon sławnych Mazowszan*, s. 86-87; A. Kociszewski, *Tomasz Kolbe – naczelnik powiatu*

ks. Michała Grzybowskiego oraz dawniejszym studiom Ryszarda Juskiewicza, Hanny Dylągowej, Jana Ziółka czy też najnowszym publikacjom Niny Kassan można już sporo powiedzieć na temat zaangażowania duchowieństwa diecezji płockiej⁵, a także zakonów z terenu tej diecezji⁶, w sprawę powstania. Co ciekawe, widać tu wyraźne przewartościowanie postaw duchownych z okresu przedpowstańczego oraz tych po wybuchu powstania, począwszy od administratora diecezji płockiej ks. Tomasza Myślińskiego czy też biskupa płockiego Wincentego Teofila Chościak-Popiela. Diecezja płocka pod tym względem doskonale wpisuje się w pewien szerszy kontekst, o którym już ponad czterdzieści lat temu pisała Ewa Jabłońska-Deptułowa: „Szerokie poparcie przez kler polski, także i zakony *zbrojnego buntu* przeciw *prawej władzy* – to niewątpliwie fenomen w skali ówczesnego Kościoła europejskiego. Zjawisko powyższe nie było czymś przypadkowym, związanym wyłącznie z sytuacją historyczną kilku lat poprzedzających rok 1863. Poprzedzone zostało długim procesem przemian społeczno-ideologicznych, zachodzących w ówczesnych zakonach. Problemy: lojalizm czy walka? Opór bierny czy czynny? Praca organiczna i powolne reformy, czy zryw

---

przasnyskiego w powstaniu styczniowym 1863 r., „Zapiski Ciechanowskie”, t. 5, Ciechanów 1983, s. 63-73; M. Krajewski, *Słownik biograficzny ziemi dobrzyńskiej*, s. 159-160; A. Kociszewski, *Tomasz Kolbe – zapomniany bohater powstania styczniowego*, w: *Powstanie styczniowe na Mazowszu Północnym*, red. A. Kociszewski, Warszawa-Ciechanów 1994, s. 71-84; A.J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznani*, s. 276.

⁵ J. Ziółek, *Diecezja płocka w latach 1832-1864*, „Studia Płockie” 1975, nr 3, s. 304-306; R. Juskiewicz, *Duchowieństwo diecezji płockiej w powstaniu styczniowym*, „Notatki Płockie” 1982, nr 2-3, s. 22-28; H. Dylągowa, *Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764-1864)*, Lublin 1983; M.M. Grzybowski, *Wspomnienia ks. Jana Piotrowskiego*, „Studia Płockie” 1984, nr 12, s. 241-277; Idem, *Syn ziemi zawkrzeńskiej ks. Stanisław Pomirski 1835-1929*, Płock 1994; Idem, *Udział duchowieństwa katolickiego w powstaniu styczniowym na Mazowszu*, w: *Powstanie styczniowe w powiecie mławskim*, red. R. Juskiewicz, Warszawa 1994, s. 37-54; Idem, *Postawa i udział duchowieństwa katolickiego w powstaniu styczniowym na północnym Mazowszu*, „Ziemia Zawkrzeńska” 2008, nr 12, s. 11-15.

⁶ E. Jabłońska-Deptułowa, *Przystosowanie i opór. Zakony męskie w Królestwie Kongresowym*, Warszawa 1983; M.M. Grzybowski, *Postawa Wincentego Chościak-Popiela, biskupa płockiego, wobec kasaty klasztorów z 1864 r. w jego diecezji*, „Studia Płockie” 1983, nr 11, s. 257-272; N. Kassan, *Początkowa faza kasaty klasztorów diecezji płockiej (1864-1865)*, „Studia Płockie” 2012, nr 40, s. 227-254.

---

niepodległościowy, połączony z rewolucją społeczną? – podlegały wielorakim przewartościowaniom religijnym”⁷.

Poza udziałem i zaangażowaniem płockiego duchowieństwa, warto też zwrócić uwagę na ciekawe studia, które dotyczyły udziału Włochów w powstaniu styczniowym na Północnym Mazowszu⁸, czy też udziału ludności żydowskiej, na czele z legendarnym już dzisiaj Samuelem Posnerem, którego doczesne szczątki spoczywają do dziś na żuromińskim cmentarzu⁹. Mniej opracowane jest zagadnienie udziału w powstaniu na Mazowszu wychowanków Polskiej Szkoły Wojskowej w Genui-Cuneo, która tak wiele zawdzięczała Zygmuntowi Padlewskiemu¹⁰, a której absolwentem był między innymi zupełnie zapomniany do niedawna dowódca powstania w powiecie mławskim, Tomasz Solecki, profesor łaciny w mławskiej szkole powiatowej, poległy pod Kuczborkiem w lipcu 1863 r.¹¹

Powstańcze epizody opisane w monografiach poszczególnych miast Północnego Mazowsza¹², mazowieckie fragmenty klasycznych już

---

⁷ E. Jabłońska-Deptułow, *Zakony a sprawa narodowa w XIX w.*, „Znak” 1972, nr 4, s. 486.

⁸ M. Przedpełski, *Włosi w Powstaniu styczniowym 1863 roku na ziemiach północnego Mazowsza*, „Notatki Płockie” 1976, nr 4, s. 26-38.

⁹ *Żydzi a Powstanie Styczniowe. Materiały i dokumenty*, wyd. A. Eisenbach, D. Fajnhauz, A. Wein, Warszawa 1963, passim; R. Juskiewicz, *Żydzi w okresie powstania styczniowego na Mławskim Mazowszu*, „5 Rzek” 1963, nr 3, s. 5-8; T. Oracki, *Leksykon sławnych Mazowszan*, s. 159 (Posner Samuel); M. Bondarczuk, *Udział Żydów w powstaniu styczniowym*, w: *Powstanie styczniowe w powiecie mławskim*, red. R. Juskiewicz, Warszawa-Mława 1994, s. 99-105; A. J. Papierowski, J. Stefański, *Płocczanie znani i nieznan*, s. 486 (Posner Samuel); J. Szczepański, *Spółeczność żydowska Mazowsza w XIX-XX wieku*, Pułtusk 2005, s. 124-129; K. Jakubowski, *Żuromiński Leonidas*, „Gazeta Tygodnik Mławski” 2013, nr 13, z 26.03.

¹⁰ Zob. *Księga pamiątkowa 1830 – 29 XI – 1930. Szkice z dziejów Szkół Piechoty Polskiej*, Ostrów-Komorowo 1930, s. 212-223.

¹¹ Na jego temat zob. A. Nowolecki, *Pamiętka dla rodzin polskich*, cz. 2, Kraków 1868, s. 256; *Księga pamiątkowa 1830 – 29 XI – 1930*, s. 223; W. Paśnicki, *Udział nauczycieli w walce zbrojnej 1863 r.*, „Notatki Płockie” 1986, nr 4, s. 84; L. Zygner, *Zapomniany bohater powstania styczniowego. Tomasz Solecki (1824-1863) – profesor mławskiej szkoły powiatowej*, „Gazeta Mławska” 2012, nr 4 z 24.01.

¹² Zob. np. M. Bartniczak, *Powstanie styczniowe w Ostrowi Mazowieckiej*, w: *Ostrów Mazowiecka. Z dziejów miasta i powiatu*, red. S. Russocki, Warszawa 1975, s. 99-161; Z. Niedziałkowska, *Ostrołęka. Dzieje miasta*, Warszawa 1979 (wyd. 3),

dzisiaj monografii poświęconych powstaniu styczniowemu¹³, a także w studiach dotyczących poszczególnych regionów, np. ziemi przasnyskiej, ziemi pułtuskiej, ziemi gostyńskiej czy ziemi zawkrzeńskiej¹⁴, które ukazały się w ostatnim okresie pozwalają już dzisiaj na pewne bardziej ogólne podsumowanie powstania styczniowego w tej części Mazowsza. Co ciekawe, taką próbę opracowania pewnej syntezy i podsumowania dotychczasowych badań podjęto już w 1994 r. z okazji sto trzydziestej rocznicy wybuchu powstania styczniowego, organizując kilka sesji naukowych z inicjatywy Mazowieckiego Ośrodka Badań

---

s. 178-188; J. Szczepański, *Dzieje Gąbina do roku 1945*, Warszawa 1984, s. 155-171; A. Barański, *Mława w powstaniach narodowych XIX wieku*, w: *Mazowsze Północne w latach walk o niepodległość (1794-1920)*, Ciechanów 1993, s. 112-122; J. Szczepański, *Dzieje Wyszkowa i okolic*, Warszawa 1998, s. 103-110; R. Kołodziejczyk, *Pułtusk w epoce niewoli (1795-1918)*, w: J. Kazimierski, R. Kołodziejczyk, J. Szczepański, *Dzieje miasta Pułtuska*, Pułtusk 2002, s. 73-76; M. Chudzyński, *W czasie powstania styczniowego*, w: *Dzieje Sierpca i ziemi sierpeckiej*, red. M. Chudzyński, Sierpiec 2003, s. 225-256; R. Waleszczak, *Przasnysz i okolice w powstaniu listopadowym i styczniowym*, w: *Tradycje niepodległościowe na Północnym Mazowszu w XIX i XX wieku*, Przasnysz 2003, s. 19-32; M. Chudzyński, *Płock w okresie walk o wyzwolenie narodowe (1794-1918)*, w: *Dzieje Płocka*, t. 2: *Dzieje miasta w latach 1793-1945*, red. M. Krajewski, Płock 2006, s. 76-104; M. Chudzyński, *Gostynin i powiat gostyński w latach 1832-1864*, w: *Dzieje Gostynina od XI do XXI wieku*, red. B. Konarska-Pabiniak, Gostynin 2010, s. 260-286.

¹³ Zob. np. S. Kieniewicz, *Sprawa włościańska w powstaniu styczniowym*, Wrocław 1953; E. Halicz, *Kwestia chłopska w Królestwie Polskim w dobie powstania styczniowego*, Warszawa 1955; *Ruch rewolucyjny 1861 roku w Królestwie Polskim. Manifestacje na prowincjach*, wyd. K. Groniowski, K. Morawska, W. Śliwkowska, Wrocław 1963; L. Ratajczyk, *Polska wojna partyzancka 1863-1864*, Warszawa 1966; F. Ramotowska, *Rząd carski wobec manifestacji patriotycznych w Królestwie Polskim w latach 1860-1862*, Wrocław 1971; S. Kieniewicz, *Powstanie styczniowe*, Warszawa 1983; *Powstanie Styczniowe 1863-1864. Wrzenie, bój, Europa, wizje*, red. S. Kalembka, Warszawa 1990.

¹⁴ Cz. Lissowski, *Powstanie styczniowe w ziemi dobrzyńskiej*, Płock 1938; S. Popkowski, *Powstanie styczniowe w Płockim i Płońskim*, Płock 1939; M. Chudzyński, *Powstanie styczniowe w powiecie gostyńskim*, „Notatki Płockie” 1963, nr 25, s. 10-13; Idem, *Spółeczeństwo Ziemi Gostyńskiej w okresie powstania styczniowego* 1967, nr 1, s. 55-59; S. Gadomski, *Powstanie styczniowe w powiecie pułtuskim*, Pułtusk 1989; M. Krajewski, *Powstanie styczniowe między Skrwą a Drwęcą*, Włocławek 1994; K. Zadrożny, *Powstanie styczniowe na ziemi gąbińskiej i gostyńskiej*, Płock 2010.

Naukowych im. Stanisława Herbsta, które odbyły się w Pułtusk, Węgrowie, Ciechanowie i Mławie. Ich efektem są trzy publikacje pokonferencyjne pt. *Powstanie styczniowe na Mazowszu Północnym*, wydana pod redakcją Aleksandra Kociszewskiego, *Powstanie Styczniowe na ziemi pułtuskiej*, wydana pod redakcją Janusza Szczepańskiego, a także *Powstanie styczniowe w powiecie mławskim*, wydana pod redakcją Ryszarda Juskiewicza¹⁵. W pierwszej z nich autorzy przedstawili następujące zagadnienia: migracje na Północnym Mazowszu w okresie międzypowstaniowym (Józef Barański), zarys działań zbrojnych na Mazowszu Północnym w 1863 r. (Aleksander Kociszewski), udział duchowieństwa diecezji płockiej w powstaniu styczniowym (ks. Michał Marian Grzybowski) oraz postać Tomasza Kolbego (Aleksander Kociszewski). Druga z publikacji zawiera prace dotyczące powstania styczniowego w perspektywie polskich powstań narodowych, emigracji politycznej i dziejów regionalnych (Jerzy Skowronek), oblicza społecznego polskich powstań narodowych w XIX wieku (Ryszard Kołodziejczyk), źródeł do dziejów powstania na Północnym Mazowszu (Janusz Szczepański), przebiegu powstania w powiecie pułtuskim (Stefan Gadomski), pułtuskich szkół i duchowieństwa wobec powstania (Tomasz Kowalski) oraz zawiera wykaz uczestników powstania z powiatu pułtuskiego (Stefan Gadomski, Janusz Szczepański). Trzecia z publikacji dotyczy: terenu działań powstańczych w powiecie mławskim (Ryszard Juskiewicz), dziejów militarnych powstania (Janusz Wojtasik), udziału duchowieństwa diecezji płockiej w powstaniu (Michał Marian Grzybowski), działań zbrojnych w powiecie mławskim (Ryszard Juskiewicz), a także udziału Żydów w powstaniu styczniowym (Mariusz Bondarczuk).

Już pobieżny przegląd omawianych w tych pracach tematów, jak również syntezy Ryszarda Juskiewicza, która ukazała się w 1992 r. pt. *Powstanie styczniowe na Północnym Mazowszu*¹⁶, choć tak naprawdę dotyczyła ona tylko obszaru dawnej ziemi zawkrzeńskiej, pokazują, że poza wieloma uzupełnieniami dotychczasowych badań publikacje te

---

¹⁵ *Powstanie styczniowe na Mazowszu Północnym* (zob. przyp. 4); *Powstanie Styczniowe na ziemi pułtuskiej*, red. J. Szczepański, Warszawa-Pułtusk 1994; *Powstanie styczniowe w powiecie mławskim* (zob. przyp. 5).

¹⁶ Zob. R. Juskiewicz, *Powstanie styczniowe na Północnym Mazowszu*, Warszawa 1992.

nie wyczerpały podjętego przez autorów tematu. Również niecałe 20 stron poświęconych powstaniu styczniowemu, autorstwa Aleksandra Kociszewskiego¹⁷, które znalazły się w trzecim tomie *Dziejów Mazowsza*, wydanych w 2012 r. w Pułtusk, pod redakcją Janusza Szczepańskiego, dalekie są od takiej syntezy. Autor w pięciu podrozdziałach: *Noc styczniowa*, *Wznowienie powstania*, *Rajd Padlewskiego*, *Okres demonstracji zbrojnej* i *Upadek powstania*, zaledwie zasygnalizował główne epizody powstańcze. Za cytowanym już Agatonem Gillerem podał – podobnie jak wcześniej czynili to inni autorzy – że źródła mówią o 1459 pojmanyh z bronią w rękę oraz 10 804 więzionych i represjonowanych powstańcach z terenu guberni płockiej¹⁸. Wśród tych ostatnich rozstrzelano 15 osób, powieszono – 17, zesłano na katorgę od 3 do 20 lat – 177, do więzień wysłano – 142, na Syberię – 360, do różnych twierdz – 84, do wojskowych batalionów karnych – 268. Czy jednak te liczby sprzed 150 lat, nawet tylko w wypadku tych ostatnich danych, zamienił ktoś z historyków na konkretne nazwiska czy chociażby zweryfikował w świetle nowych źródeł? W dotychczasowej literaturze takiej całościowej próby nie spotkałem, pomijając wykazy powstańców z wybranych rejonów Północnego Mazowsza¹⁹. A więc tym samym postulat stworzenia syntezy dziejów powstania styczniowego na Północnym Mazowszu ciągle pozostaje otwarty.

Dziś po stu pięćdziesięciu latach od wybuchu powstania oraz badaniach powstańczyh dziejów przez kilka pokoleń historyków wydaje się, że tylko grupowe (zespołowe) badania, podjęte w zakresie aspektów militarynych, społecznych, politycznych, kulturowych i religijnych powstania styczniowego na Mazowszu Północnym, a także wydarzeń poprzedzających wybuch powstania oraz skutków zrywu powstańczego, prowadzone przez różnych specjalistów, ze szczególnym uwzględnieniem prac regionalnych, mogą stać się podstawą nowoczesnej i wyczerpującej syntezy w tym zakresie. A jak wiele przed nami – mimo

¹⁷ Zob. A. Kociszewski, *Życie polityczne i kulturalne Mazowsza w latach 1815-1864*, w: *Dzieje Mazowsza*, t. 3: *Lata 1795-1918*, red. J. Szczepański, Pułtusk 2012, s. 128-145.

¹⁸ Ibidem, s. 144.

¹⁹ Zob. np. M. Bartniczak, *Powstanie styczniowe w Ostrowi Mazowieckiej*, s. 133-161; M. Krajewski, *Powstanie styczniowe*, s. 200-281; R. Juskiewicz, *Powstanie styczniowe na Północnym Mazowszu*, s. 105-144.

---

wysiłku wielu historyków – niech świadczy opisywany przez lata problem ustalenia i upamiętnienia miejsca spoczynku Zygmunta Padlewskiego oraz innych powstańców zabitych na terenie Płocka²⁰, poszukiwania i szczegółowego opracowania miejsc powstańczych bitew²¹, czy też badania dotyczące wybranych wątków powstańczej historii, jak chociażby prowadzone przeze mnie badania na temat tzw. wypadków mławskich 1861 r.²², jednego z najbardziej spektakularnych wydarzeń w okresie przedpowstaniowym na Północnym Mazowszu, które właściwie przez dziesiątki lat było całkowicie zapomniane. Miejmy nadzieję, że prezentowany tom, a także inne publikacje, które ukazują się okazji obchodów 150. rocznicy wybuchu powstania styczniowego na Północnym Mazowszu jeszcze bardziej przybliżą nas do lepszego rozpoznania tej wyjątkowej historii lat 1861 oraz 1863-1864 na tym terenie.

---

²⁰ J. Kisielewska, *Miejsce stracenia Zygmunta Padlewskiego*, „Życie Mazowsza” 1935, nr 3, s. 86-87; T. J., *W setną rocznicę bohaterskiej śmierci płocczan – powstańców*, „Notatki Płockie” 1963, nr 25, s. 9; M.M. Grzybowski, *W sprawie poszukiwania mogiły i prochów generała Zygmunta Padlewskiego*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 4 (1998), s. 50-56; M. Chudzyński, *Płock w okresie walk*, s. 101, 104; *Pogrzeb powstańców*, „Nowy Tygodnik Płocki” 2001, nr 48 z 3 XII.

²¹ Por. np. M. Bartniczak, *Bitwa pod Nagoszewem 3 czerwca 1863 r.*, „Rocznik Mazowiecki”, 4 (1972), s. 157-216; L. Arent, *Poszukiwanie pola bitwy pod Wróblewem*, „Mławska Kronika Archeologiczno-Numizmatyczna”, Mława 2011, s. 21-26.

²² L. Zygnier, *Wypadki mławskie 1861 r.* (w druku). Zob. także Idem, *Wypadki mławskie 1861 roku*, „Gazeta Mławska” 2011, nr 4 z 25 I; Idem, *Tajemnica pewnego zdjęcia, czyli „wypadków mławskich” z 1861 roku ciąg dalszy*, „Gazeta Mławska” 2012, nr 5 z 1 II.